

Fra Holstenervældens Tid i Danmark (1325—1340).

Kritiske Smaastudier.

Af

Kr. Erslev.

-
1. Det saakaldte Slag paa Hesterbjærg 1325;
Jydernes Angreb paa Gottorp.

Enhver kender Slaget paa Hesterbjærg i Aaret 1325, hvor de Danske for første Gang fik Grev Gerts stærke Arm at føle. Kong Kristoffer II havde efter Hertug Erik af Jyllands Død krævet Formynderskabet for dennes unge Søn; men den lille Valdemar fandt i sin Morbroder, Rendsborggreven, en ivrig Forsvarer, og da Kongen begyndte at belejre Gottorp, mødte snart Grev Gert med sine Holstenere, og paa Hesterbjærget led de Danske et afgørende Nederlag. Ikke blot maatte Kristoffer opgive sine Planer mod Hertugdømmet, men fra dette Øjeblik begyndte hans Ulykker, og Aaret efter var han fordrevet fra sit Rige, medens selve Gert sad som Hertug paa Gottorp. Kampen paa Bakkerne ved Gottorp er da ligesom Begyndelsen til Holstenervælden i Danmark.

Hos Snese og atter Snese af Forfattere har vi læst om dette Slag, og det turde derfor lyde noget underligt, naar jeg siger, at man ikke veed det mindste om, at der

i Aaret 1325 stod nogen Kamp paa Hesterbjærget. Og dog er dette ganske utvivlsomt. Ingen historisk Kilde giver den ringeste Oplysning om den Krig, der opstod af Spliden om Formynderskabet, og Striden endtes ogsaa hurtig ved en Stilstand, hvis nærmere Vilkaar ikke kendes. Derimod fortæller ikke mindre end tre forskellige Kilder om et Slag, der udkæmpedes paa Hesterbjærget i Aaret 1329, og af dette er det, at senere Tider ved Misforstaaelse og urigtig Kritik har skabt det navnkundige Slag, der skulde have fundet Sted fire Aar før.

Af de tre Kilder er de to nogenlunde samtidige, den jydsk Krønike og Detmar, der her bygger paa den ældre lybske Raadskrønike, og hvad den danske Historiker fortæller, stemmer nøje med, hvad Lübeckerne har optegnet om Tildragelsen.

Jydske Krønike („Thomas Gheysmer“): S. R. D. II, 391:

I Aaret 1329 mødtes alle Jyderne i et Slag udenfor Gottorp med Grev Gerhard, og paa Grund af nogle Danskes Forræderi led de Nederlag; mange dræbtes, og utallige blev fangne og førte bort til forskellige Egne af Tyskland.

Detmars Krønike, udgivet af Koppmann, S. 462:

(Aar 1329.) Om Høsten drog Jyderne med deres største Magt for Gottorp; mod dem samlede Grev Gert sin Hær og kæmpede med dem paa Hesterbjærget. Gud gav ham Sejren over saa meget Folk; saa mange blev slagne, og af de rigeste blev saa mange tagne til Fanger, at Holstenerne blev rige.

Den tredie Kilde er derimod meget yngre; det er den holstenske Krønike, som „Presbyter Bremensis“ skrev i Aaret 1448. Forfatteren af dette Skrift øser med fulde Hænder af en rig Folketradition, og han har desuden haft annalistiske Optegnelser, der har givet ham Aars-tallene for de vigtigste Tildragelser. Fra denne Tid ken-

der han saaledes Aaret saa vel for Slaget paa Lohede (1331) som for Grev Gerts Død (1340), og ogsaa ved Hesterbjærgslaget har han det rette Aarstal. I øvrigt er, hvad han fortæller om Kampen, Folkesagn; han skildrer de overmodige Danske, der spottede Holstenerne som Kvinder, fordi de bar hvide Overklæder, og den Panik, der udbrød blandt dem, da en Fjende raabte: de Danske flygter; han fortæller om det hellige Mariabillede, som Grev Gert bar, og hvoraf den ene Haand blev afhugget under Kampen. Men Grundtrækkene er de samme, som vi allerede kender; de Danske vil erobre Gottorp, men Grev Gert møder dem paa Hesterbjærg og vinder en stor Sejr.

Paa eet Punkt meddeler den holstenske Krønike dog noget, der ikke kan være rigtigt; den lader de Danske anføres af selve Kong Kristoffer, og det er dog sikkert nok, at denne først i de sidste Maaneder af Aaret 1329 kom tilbage til Danmark og inden Aarets Udgang kun naaede at faa Magten i Landene øst for Storebælt; først i Februar 1330 fik han ved Forliget i Ribe sin Kongeværdighed anerkendt af Grev Gert. De ældre Kilder lader det jo ogsaa være Jyderne, der i 1329 trænger frem til Gottorp; men ganske vist er der ikke Grund til at gøre synderlige Ophævelser over, at den holstenske Tradition efterhaanden har faaet de Danskes Konge med paa et Tog, der i det mindste var rettet mod hans Modstandere, den sønderjydske Valdemar og dennes Formynder. Endda spiller Kongen personlig slet ingen Rolle i den nærmere Skildring af Slaget, og langt stærkere har Overleveringen ændret de virkelige Forhold, hvor Talen er om Slaget paa Lohede to Aar efter; thi her har Krøniken en med Navne og Vekseltale udstyret

Skildring af, hvorledes Kristoffer under sin Flugt blev taget til Fange af en vis Borkvard Sehested og af ham overgivet til Grev Gert paa Gottorp Slot, skønt Kongen i Virkeligheden slet ikke blev fanget.

Endnu mindre vil man, naar man kender den holstenske Krønikes Karakter og Bygning, undre sig over, at den historiske Baggrund for Slaget paa Hesterbjærg er fremstillet meget urigtig. Forfatteren lader Kong Kristoffer efter Hertug Eriks Død stræbe efter at tage Hertugdømmet fra den lille Valdemar; han skaffer sig virkelig Sønderborg Slot, men da han ogsaa vil have Gottorp, er det, at Grev Gert træder ham i Vejen. Var dette rigtigt, vilde Slaget jo slet ikke passe til Aaret 1329, men maatte høre hjemme flere Aar før, umiddelbart efter Eriks Død i 1325.

Sagen er imidlertid, at Forfatteren her som alle Vegne i sit Værk aldeles ikke har evnet at give en sammenhængende Fremstilling; han har ikke haft Adgang til nogen fyldig Skildring af Holstens tidligere Historie, og han er derfor, naar han har forsøgt at ordne sine Sagn med Støtte i enkelte Hovedaarstal, ofte naact til en ganske urigtig Opfattelse af den egentlige Udviklingsgang. Dette gælder netop paa dette Punkt. Presbyteren veed vel, at den sønderjydske Valdemar en Gang blev sat paa Danmarks Trone i Stedet for Kristoffer; men han aner derimod ikke, at Valdemar jo atter maatte vige Pladsen for den, som hans holstenske Formynder havde fordrevet. Saa tænker han sig da, at Valdemars Kongeværdighed maa være kommet en Gang efter Slaget paa Lohede, i hvilket Kristoffer jo endnu optræder som Konge, og han ordner da sine Sagn derefter.

En Nutidskritiker vil saaledes uden Vanskelighed

finde den paalidelige Kerne i den holstenske Krønikes Fremstilling; han vil stole paa, at Tildragelsens Grundtræk, Grev Gerts Sejr over de Danske paa Hesterbjærg, er rigtige, og han vil fæste Lid til Aarstallet, som Presbyteren maa have fundet i en annalistisk Kilde. En Historieforsker fra ældre Tid vilde derimod let se anderledes paa den hele Beretning, fordi han tog den særskilt, uden at forstaa den ud fra Krønikens hele Karakter; han vilde ikke se nogen Grund til at tvivle om Kongens Tilstedeværelse eller om den Baggrund, paa hvilken Presbyteren lader Slaget foregaa, og hvis det ene og andet ikke kan passe til det Aarstal, som Krøniken angiver, nu vel, saa vilde han ikke være bange for at antage, at dette er fejlt.

Det er netop dette, der er sket her. Det er Hvitfeld, der har indset, at der var noget galt i den holstenske Beretning, og som har troet at finde Fejlen i Aarstallet 1329. Han kom saa meget naturligere til denne Slutning, som han kun havde et meget flygtigt Kendskab til selve den gamle holstenske Krønike, men forud havde faaet dens Beretning paa anden Haand baade gennem Krantz og Johan Petersen.

Krantz (*Saxonia* IX, 10) skildrer først — efter den holstenske Krønike —, hvorledes Kristoffer efter Hertug Eriks Død vilde tage Hertugdømmet fra den lille Valdemar, og hvorledes dette førte til Slaget paa Hesterbjærg; derefter fortæller han — efter Korner — om, hvorledes Kristoffer fordrives og Valdemar indsættes som Konge. For ingen af disse Tildragelser angiver han noget Aarstal; i sine Kilder fandt han for den første Aaret 1329, for den anden 1327 (hvortil Korner havde fordrejet Detmars rigtige Aarstal 1326), men den gode Humanist

havde altfor ringe Respekt for kronologisk Rækkefølge til, at dette skulde hindre ham i at ompostere Begivenhederne, naar han herved kunde faa en mere naturlig Sammenhæng frem, og han kunde jo dertil forsvare sig med, at den holstenske Krønikes Tidsfølge var for-
dærvet, i det mindste hvad angaar Tiden for Valdemars Kongeværdighed. Senere skrev Johan Petersen „Chronica der Lande zu Holsten“ med Krantz i den ene, Presbyteren i den anden Haand. Han holdt sig i hele Opstillingen til Krantz, men enkelte Detailler tog han dog ud af Presbyteren, og blandt andet hentede han fra denne Aarstallet 1329; dette satte han dog ikke ind ved selve Slaget, men lod det gælde for Hertug Eriks Død.

Paa dette Grundlag var det, at Hvitfeld skrev om disse Tildragelser, og man vil se, at han ganske nødvendig maatte faa den Tro, at Hesterbjærgkampen hørte hjemme i Aaret 1325. Detmar, der ved Aar 1329 talte om et Slag paa Hesterbjærgget, kendte han ikke; den jydsk Krønike nævnte kun mere ubestemt et Tog af Jyderne til Gottorp, som der ingen Grund var til at tænke paa, naar Krantz og Johan Petersen fortalte om et Slag mellem Grev Gert og selve Kong Kristoffer. Og at dette Slag tilhørte Aaret 1325, fremgik af hele Sammenhængen, saaledes som Hvitfeld læste den hos Krantz; thi de Aarstal, som fattedes hos denne, kunde han udfylde fra sine danske Aarbøger og Aktstykker; han vidste, at Hertug Erik døde 1325, og at Kristoffer blev afsat Aaret efter. Imod dette stred ene og alene Johan Petersens Ord: „Im Jar 1329 starb Hertzog Ericus zu Schleszwick“, men at dette var en blot og bar Fejl, indsaa Hvitfeld let, og han udtaler da under 1329: „udi

den Holster Krønike findis, Hertug Erich af Slesvig dette Aar at være død, men hand døde Aar 1325, som før er sagt⁴. Om han overhovedet til sidst har efterslaaet Presbyterens egen Fremstilling, er uvist; men selv om han har gjort det, er det let at fatte, at dette ikke kunde ændre den Forstaaelse af Forholdet, som han var naaet til.

Paa denne simple Maade er „Slaget paa Hesterbjærg i 1325“ blevet til. Paa Hvitfelds Autoritet har dette Slag siden staaet fast, og man har saa meget lettere troet dette, fordi man derved fik netop det Led, der ellers fattedes i Begivenhedernes Kæde. Man vidste, at Kristoffer havde rejst Krav paa Formynderskabet over den lille Valdemar, at Striden herom endtes med en Stilstand paa to Aar. Men hvorfor gav Kongen efter? Hans Nederlag paa Banken udenfor Slesvig gav det tydeligste Svar, man kunde ønske. Saaledes vandrede Hesterbjærgkampen fra den ene Forfatter til den anden, og de fleste anede end ikke, at der her overhovedet var Plads for nogen Tvivl. De enkelte, der saa Vanskelighederne, kom ikke til Bunds deri. Waitz (Schlesw.-holst. Gesch. I, 211) f. Ex. udtaler sig saa forsigtig, at man føler, at han halvvejs har faaet Sløret løftet; men han holdt dog fast ved, at Kristoffer i 1325 havde belejret Gottorp, og støttede det endda ved den Oplysning, at Kongen selv var i Byen Slesvig d. 21. Juli i dette Aar; imidlertid er dette en simpel Tankeløshed, thi paa den nævnte Dag udstedte ikke Kong Kristoffer, men Hertug Valdemar fra Slesvig et Privilegium for selve Staden¹). Berblinger (Gerhard der Grosse, 1881) tager

¹) Hasse, Regesten u. Urkunden III, 313 (hvor Datum urigtig er reduceret til 20. Juli).

alligevel denne Datum til Indtægt for Aaret 1325, om hvilket han i øvrigt siger: „Detmar und der Presbyter setzen die Schlacht fälschlich in das Jahr 1329, wo an derselben Stelle ein anderer Kampf stattfand“; — unægtelig en ret tragisk Situation, som Bevis for et Slag i Aaret 1325 kun at have to Kilder, der begge nævner et andet Aar!

Kun een Forfatter har aabenbart set det rette Forhold. I A. D. Jørgensens „Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie“, som med Forkærlighed dvæler netop ved Sønderjylland, fattes Slaget paa Hesterbjærg ganske paa sin vante Plads efter Hertug Eriks Død, og i Stedet staar udtrykkelig: „det kom end ikke til nogen Kamp“; derimod omtales Grevens Kamp mod Jyderne paa Bjærgtet under Skildringen af Forholdene nogle Aar senere. Hvad jeg har udviklet i det foregaaende, er da kun at betragte som en nærmere Bevisførelse for den Ændring i den traditionelle Fremstilling, som Jørgensen har foretaget.

Forud for Jydernes Angreb paa Gottorp i 1329 var der gaaet et andet lignende med lige saa ringe Held; i Enkelthederne fremtræder herved en Vanskelighed, som der er Grund til at drage frem ved denne Lejlighed. Det første Angreb paa Gottorp kender vi ligesom det senere fra den jydsk Krønike og fra Detmar, og begges Oplysninger stemmer ogsaa her godt over ens. Hos Detmar erfarer vi, at Angrebet fandt Sted i Efteraaret 1328, mens Grev Gert var udenfor Landet; Gottorp stod dog imod, og Grev Johan kom Borgen til Undsæt-

ning. Den danske Historiker fortæller, at de Danske trængte frem til Haderslev, hvor de afbrændte Grevens Borg, og siden videre til Gottorp, som de ogsaa vilde have indtaget, om ikke nogle af Grevens Tilhængere blandt de Danske i Tide havde advaret Borgens Besætning. Dette stadfæstes af et Forlig, som Hertug Valdemar og Grev Gert i 1330 indgik med Biskop Jakob af Ribe (Hvitfeld, Bispekrønike 26); heri tales om den Tvedragt, der har været „om Haderslev og Gottorp“, og man hører, at „Hr. Otto Blex, Væbner,“ og andre paa hin Tid havde været i „Haderslev til Beskærmelse“.

Alt dette stemmer fortræffeligt over ens; men Vanskeligheden fremkommer, naar vi vender os til en absolut samtidig Kilde, det velkendte Klagedigt „Gemeplange, dolorosa Dacia“, der er digtet netop i Aaret 1329. Her (S. R. D. VI, 556) tales vel ogsaa om et heldigt Angreb paa Haderslev og et afslaaet paa Gottorp, som mandig forsvaredes af Kong Valdemars Farbroder, Abel; men dels synes der at lægges en vis Tid mellem de to Tildragelser, dels og især antydes det, at Angrebet paa Gottorp er foregaaet ved Palmesøndagstid (*palmarum sollenniis*).

Klagedigtet foreligger kun i en temmelig slet Text-overlevering; dog synes det ikke rimeligt, at den anførte Tidsangivelse kan bero paa en urigtig Læsemaade, og er det da den samtidige Digters, synes det ganske utroligt, at den kan være fejlagtig. Paa den anden Side vægrer man sig ved at tro paa, at den saa paalidelige lybske Krønike har Uret med sit: *in deme herveste*, saa meget mere som Grev Gert netop i Efteraaret 1328 var borte fra Slesvig, optaget af en Bondeopstand paa Sjælland, som han besejrede i Slaget ved Tyslunde Bro den

14. September. Tænker man ved Palmesøndag paa Aaret 1329, passer dertil heller ikke, at Grev Johan skal have undsat Gottorp; thi sidst paa Aaret 1328 havde han indladt sig i de Forhandlinger med Kong Kristoffer, der førte til dennes Genindsættelse.

Det har ingen Interesse at gaa nærmere ind paa, hvorledes tidligere Historikere har søgt at løse denne Vanskelighed; det er sket saa temmelig paa det løse, og selve de oprindelige Kilder er heller ikke før skarpt fremdragne. Medens Detmars Krønike først blev trykt langt inde i vort Aarhundrede, kendte man noget tidligere Korners Bearbejdelse af hans Efterretninger, og Korner havde med sin vidunderlige Letsindighed ikke blot fordærvet Aarstallene for de to Angreb paa Gottorp til 1330 for begge, men lod ogsaa Grev Johan optræde som Redningsmand ved begge Lejligheder. Heller ikke Klagesangen nyttede man som Kilde, men i Stedet for den Hvitfeld, der efter den fortæller om en Belejring af Gottorp „i Paaskeuge“, men som hverken for sig selv eller for andre har kunnet opklare, hvad Aar dette monne tilhøre.

Blandt de varierende Løsninger af Problemet fattes dog vistnok den eneste, der synes forsvarlig overfor Kilderne. Vi kan ikke opgive Detmars Fortælling om et Angreb paa Gottorp i Efteraaret 1328, der støttes ved de af ham meddelte Enkeltheder, Grev Gerts Fraværelse, Grev Johans Optræden som Grev Gerts Ven. Vi kan heller ikke opgive Klagesangens Tale om et Angreb paa Gottorp ved Palmesøndags Tid, og det maa gælde Aaret 1329, siden Angrebet paa Haderslev gaar forud. Der er endelig ikke den mindste Grund til at tvivle om, at i Efteraaret samme Aar har Jyderne atter

ligget for Borgen og denne Gang lidt det store Nederlag overfor Grev Gert selv paa Hesterbjærg. Et tre Gange gentaget Forsøg fra Jydernes Side paa at vinde Gottorp, det er den simple Løsning, der giver alle Kilderne Ret.

Man kan derimod vel kun indvende, at det synes underligt, at to af Kilderne hver kun kender to af disse Angreb, Klagesangen endda kun eet, og ingen alle tre. At Klagesangen ikke omtaler Angrebet i Efteraaret 1329, er dog let at forstaa, hvis den er forfattet, før dette skete; og at den er det, kan man trygt slutte af, at Digteren kun kender Valdemar som Konge og ikke hentyder til Kristoffer; men stammer Digtet da fra Sommeren 1329, er det heller ikke paafaldende, at det i sin rhetoriske Udmaling af Danmarks politiske Ulykker kun finder Plads til at omtale en eneste ydre Tildragelse, det kort forud fejlslaaede Angreb. At den lybske Krønike omtaler de to Angreb, der hver gav een af selve de holstenske Grever Lejlighed til at bekæmpe de Danske, ikke det, som Gottorps egen Besætning var stærk nok til at slaa tilbage, falder ogsaa naturligt nok. Derimod kan jeg ganske vist ikke angive nogen særlig Grund til, at den jyske Krønikes Forfatter har forsømt at tale om alle tre Angreb, men hans Fremstilling af Tildragelserne i disse Aar er jo langt fra saa udtømmende eller korrekt, at man kan bygge det allermindste paa hans Tavshed. For øvrigt veed jeg heller ikke, om Krønikens Fortælling om Toget til Haderslev og Gottorp gælder Angrebet i Efteraaret 1328 eller det i Foraaret 1329.

Paa dette Punkt kan jeg ikke som tidligere glæde mig ved at være enig med A. D. Jørgensen. For denne reducerer Jydernes Optræden sig til et Angreb paa Haderslev i 1328 og et Tog til Gottorp Aaret efter,

som ender med Kampen paa Hesterbjærg. Hvad der har ført ham til dette Resultat, indser jeg ikke. Reinhardt (Valdemar Atterdag S. 521) har ganske vist fundet Detmars Beretning om Gottorpangrebet i 1328 „saa usandsynlig, at det vistnok tør antages kun at være det den følgende Høst afholdte Slag ved Slesvig, som her gaar igen for tidlig“; men han maa derved have glemt, at ogsaa den jyske Krønike kender to Tog til Gottorp. Med mindre end to Angreb kan man da aldrig slippe; men har Jyderne i Løbet af et Aarslid to Gange prøvet paa at vinde Borgen, er der jo i sig selv intet urimeligt i, at de har gjort det een Gang mere, og den latinske Digter og hans Tidsangivelse berger os for, at det har været saa.

2. Mageskiftetraktaten af 11. Februar 1340.

Hvad der foregik i Danmark i Aaret 1340 har givet megen Anledning til Strid blandt vore Historiegranskere. Paa den ene Side er der store Afvigelser i Opfattelsen af Nils Ebbesøn; man strides om hans Slægt, om Enkelthederne i hans Daad, om Værdsættelsen af denne. Paa den anden Side har der ogsaa vist sig ganske modsatte Opfattelser af den samtidige politiske Situation, og dette er egentlig mærkeligere end det første. Til Opklaring af Nils Ebbesøns Daad har vi kun faa Kilder; alle er de subjektivt farvede, og en Hovedrolle spiller Folkevisen, som efter sin Natur hører til den Art Overlevering, der altid byder Granskeren særlige Vanskeligheder. Anderledes ved den politiske Stilling; her foreligger en fuldstændig Række af de Overenskomster, der ordnede Forholdene; her fremtræder „Levningerne“, der skulde

ventes at kunne afgive et fuldt sikkert Grundlag for vor Dom.

Det er Reinhardt og A. D. Jørgensen, der ser ganske modsat paa de politiske Forhold, og Forskellen viser sig frem for alt i deres Værdsættelse af det Forlig, som Grev Gert sluttede i Lübeck den 11. Februar 1340, lige før han begyndte det Krigstog ind i Jylland, der endte med hans Død. Ved Overenskomsten fastsattes, at Hertug Valdemar af Sønderjylland skulde overtage Gerts Pant i Nørrejylland og til Gengæld sætte ham sit eget Hertugdømme i Pant. Dette opfatter Reinhardt som en stor Sejr for Greven, og han kan ikke tænke sig andet end, at det hele Mageskifte ligefrem maa være paatvunget den unge Hertug af hans overmægtige Frænde; Jørgensen derimod mener, at Forliget i Virkeligheden indeholdt store Indrømmelser til Hertugen, og at det, om det var blevet udført, fuldstændig vilde have kuld-kastet Grev Gerts Magtstilling.

Det synes næsten utroligt, at man kan belægge baade den ene og den anden af disse diametralt modsatte Opfattelser med gode Grunde, og dog synes det at være saaledes; heller ikke har de to Forfattere ved at se Modpartens Argumentation fundet Anledning til at ændre noget i deres Opfattelse. Hvad Reinhardt først havde antydnet i en Afhandling i dette Tidsskrift (4. Række, IV, 159), opretholder han ganske i sit senere Skrift om Valdemar Atterdag; Jørgensen, der først var kommet ind paa Sagen i sine „Bidrag til Nordens Historie“ (I, 155), fastholder i sin Anmeldelse af Reinhardts Hovedværk (Nord. Tidsskrift 1883, S. 191) sin Anskuelse i de kraftigste Udtryk.

Til en vis Grad kan man dog finde dette forklarligt,

naar man skarpt tager den Maade i Øje, paa hvilken de to Forfattere motiverer deres saa modsatte Opfattelse. Naar Reinhardt skal forklare Mageskiftets Betydning, taler han om, at Grev Gert derved opnaaede at faa sine Besiddelser mere afrundede; den ny Erhvervelse, Sønderjylland, vilde danne det naturlige Bindeled mellem hans Arveland Holsten og hans Arvelen Fyn. Jørgensen tager derimod — i alt Fald i sin senere, fyldestgørende Udtalelse — Udgangspunktet fra den Betragtning, at medens Greven før havde Nørrejylland i Pant, uden at nogen havde Indløsningsret hertil, vilde han fra nu af have Sønderjylland som Pant af Hertugen; han vilde saaledes ombytte en de facto souverain Besiddelse med et simpelt Pantelen.

Som man vil se, er det helt forskellige Synsmaader, de to Forfattere anlægger, naar de skal paapege, hvad Fordele og Mangler Mageskifte-traktaten har medført; den ene taler alene ud fra et militairt-geografisk Stade, den anden lige saa udelukkende fra juridisk-statsretlige Synspunkter. Det bliver da mindre underligt, at de heller ikke mødes i Resultaterne, og man kunde vel endog sige, at der egentlig slet ikke var noget i Vejen for, at begge Parter kunde have fuldt ud Ret i deres hele Argumentation. Spørgsmaalet var da kun, hvad der betød mest, Fordelen fra det militaire Synspunkt eller Indrømmelsen paa det statsretlige Omraade. At der herom kunde være delte Meninger, er jo let at fatte, saa vist som det i Virkeligheden er helt inkommensurable Størrelser, der her skal maales med hinanden. Og aller vanskeligst blev det at afgøre, hvorledes Grev Gert havde set paa dette, om han maaske var saa ivrig en Krigsherre, at han for at opnaa en bedre Afrundethed af sine

Lande gerne ofrede noget statsretligt, eller om han især havde Blik for, hvad han gav Afkald paa i Retsstilling, og kun tog en mindre militair Fordel med for derved at raade lidt Bod paa Indrømmelsens Bitterhed.

Det er dog næppe nødvendigt saaledes at lade dette Spørgsmaal gaa ind under de mange næsten uløselige Problemer, Historikeren møder. I alt Fald hvad angaar selve de handlende Parters Opfattelse af Overenskomsten, giver Forliget os et Vink, der er saa tydeligt, at det ikke kan misforstaas. Naar vi i en Overenskomst ser den ene Part forbeholde sig nogen Betænkningstid, før han endelig vil binde sig til Aftalen, saa kan deri ikke godt ligge andet end, at Vedkommende finder Aftalen af tvivlsom Fordelagtighed; Modparten, der ikke tager noget Forbehold, maa have været ganske anderledes vis paa, at han i det mindste kunde staa sig ved, hvad der var optegnet. Og et saadant Forbehold findes nu netop her. Efter at Traktaten af 11. Februar har ordnet det hele Mageskifte i alle Enkeltheder, slutter den paa den mest overraskende Maade med at udtale, at Hertug Valdemar skal have Ret til at „beraade“ sig, om han dog ikke heller vil blive ved sit Land og ikke indløse Nørrejyland. At Hertugen da har haft svare Tvivl om, at hele Ordningen var fordelagtig for ham, det synes givet.

Dette Træk taler jo ganske vist ikke til Gunst for Jørgensens Tanke, hvorefter Mageskiftet skal være en Indrømmelse af Greven, gjort til Hertugen, og det forekommer mig, at derved falder allerede til Jorden den Grund for denne Opfattelse, som Jørgensen førte i Marken, da han først behandlede dette Spørgsmaal. I sine „Bidrag“ (1871) udtalte han om Mageskiftetraktaten: „Hos Hertugen laa nemlig uden Tvivl den Tanke bagved at overdrage

Nørrejylland til Kronen, naar Valdemar var kommen i Besiddelse af den; det vilde da være ulige lettere for ham at føre Kampen mod Holstenerne i Sønderjylland og paa Fyn*. Det er misligt at bygge Værdsættelsen af en Akt paa en saadan hemmelig Hensigt, som man selv lægger ind i Hertugens Sjæl, og den hele Tanke-læsning synes rigtignok meget dristig, naar man mindes, at i den selvsamme Traktat lover Hertugen Gert, at han ikke vil forbinde sig med Junkerne Otto og Valdemar, og forpligter sig fremdeles til at hjælpe Grev Gert og Grev Johan til at forsvare deres Panter i Danmark. Men højst usandsynlig bliver den, naar man ser, at det er Hertugen og ikke Greven, der forbeholder sig at træde tilbage fra hele Aftalen.

Saaledes som Jørgensen begrundede sit Resultat i 1871, overbeviste det ikke Reinhardt; heller ikke synes Motiveringen at have forekommet Forfatteren selv tilfredsstillende, thi da han i sin senere Anmeldelse atter vendte tilbage til Spørgsmaalet, saa han Sagen i en helt anden og større Sammenhæng. Traktaten af 1340 fortolkes her paa en stor statsretlig Baggrund; til Gengæld tales der ikke mere om Hertug Valdemars stille Hensigt med det hele Mageskifte, og denne hans formodede Tanke kan vel endog slet ikke passes ind i Jørgensens senere Udviklinger.

Hvad der i 1883 spiller Hovedrollen for Jørgensen, er Indløsningsretten til Nørrejylland og hvem der sidder inde med den. Greven havde Landet i Pant af Kong Kristoffer; efter dennes Død gik — det er Forfatterens Tanke — Retten over til Hertug Valdemar, som havde den indtil 1339, da han gav Afkald paa den overfor Greven. Men ved Forliget Aaret efter maatte Gert atter

anerkende Hertugens Ret til at indløse Jylland og Riget, en stor og skæbnesvanger Indrømmelse.

Dette er unægtelig et nyt og overraskende Synspunkt. For at faa at vide, om det ogsaa er rigtigt, maa vi gaa ind paa de Enkeltheder, der fremføres.

Forfatteren udvikler, at efter Kong Kristoffers Død mente „den forsigtige Greve endnu at maatte holde paa de gamle Former, i det mindste for saa vidt, at Kronen skal have en Repræsentant. Han skyder derfor atter Hertugen frem som den, der har Ret til at indløse Rigets Len: Skaane, Jylland o. s. v. Formelt bestaar Kongedømmet altsaa endnu, kun Navnet bruges ikke; det Afkald, den unge Hertug maa have givet overfor Kong Kristoffer og hans Søn Erik, var faldet bort med deres Død, og vi kan med fuld Føje betragte Valdemar som nominel Konge i den ellers kongeløse Tid. Et Afkald overfor Greverne giver han først ved Forliget i Slesvig Kyndelmisse Dag 1339, idet han lover aldrig at gøre Brug af sin Indløsningsret til de danske Lande, og med dem at være en Fjende af Kristoffers Sønner, af hvilke den Gang alt Valdemar kaldte sig Konge af Danmark.“

I denne Udtalelse har jeg tilladt mig at udhæve nogle Ord, der ikke er fremhævede i selve Anmeldelsen, og jeg har gjort det, fordi disse, der gengiver Forliget af 1339, formentlig er det Grundlag, paa hvilket hele den foregaaende Udvikling om den sønderjydske Valdemars Kongestilling og Kongeret efter Kristoffer II's Død alene kan være bygget; jeg i det mindste kender ellers intet Bevis paa, at Greven har „skudt ham frem“ m. m. Grundlaget kan imidlertid næppe bære denne Bygning. Forliget af 2. Februar 1339 (Schleswig-holst.-

lauenbg. Urkundensammling II, 190) fremtræder som en Udsoning af den Splid og Uenighed, der har været mellem Hertug Valdemar og Greven; ved en Række Bestemmelser fastsættes det, hvorledes de omstridte Punkter skal være afgjorte, og hvorledes Parternes fremtidige Forhold skal være: gensidig skal de hjælpe og understøtte hinanden. Til syvende og sidst kommer saa en Artikel, hvori Hertugen udtaler følgende:

„Dersom vi skulde have nogen Paatale (*inpetitio*) paa Godser i Nørrejyland eller Fyn eller omliggende Øer eller i noget andet Land, som er pantsat vor ovennævnte Onkel af Hr. Kristoffer, fordem Konge i Danmark, opgiver vi saadant ganske, og vi giver Afkald paa al Ret, om der kan tilkomme os nogen (si quod nobis adhuc competere posset), og vi skal ikke hindre (*impedire*) samme vor Onkel Hr. Gerhard eller hans Fætter Grev Johan i deres Panter, som de har i Danmark, ved at bemægtige os de dem pantsatte Godser eller ved at forsvare deres Vasaller, om nogen af disse sætter sig op mod dem, eller andre af deres Uvenner.“

Atter her har jeg udhævet nogle Ord, de nemlig, som svarer til, hvad Jørgensen læser ud af Traktaten, og man ser straks, at hvad der for vor Forfatter er Kernepunktet i hele Aftalen, i denne selv ikke blot fremtræder som den sidste af mange Artikler, men i denne endog kun staar som et Indskud, ret i Forbigaaende. Hvad der staar forud, handler ikke om en formentlig kongelig Ret til at indløse alle Lande i Danmark, men derimod om mulige Godskrav indenfor disse Lande, som Hertugen kunde have; hvad der staar bagefter, peger heller ikke paa nogen Stilling for Valdemar som (nominel) Konge. Og gør da egentlig den indskudte Sætning dette? At der ikke staar et Ord om „Kongeret“, er utvivlsomt, men hele Sammenhængen fører ogsaa

Tanken bort herfra og gør det ene rimeligt, at Artiklens anden Sætning kun er en Indskærpelse af dens første, Afkaldet paa mulige Krav paa et eller andet Gods i Danmark. Modsat maa man vel sige, at havde Greven virkelig været inde paa den Tankegang, som Jørgensen tillægger ham, havde han i de foregaaende Aar betragtet Valdemar som den, der havde Ret til den danske Krone, og vilde han nu af ham opnaa Afkald paa den deraf flydende Indløsningsret til Nørrejylland, ja saa vilde en Mand som Grev Gert dog sikkert have sørget for at faa Afkaldet udtrykt helt anderledes skarpt og utvetydigt.

Den saaledes fortolkede Traktat af 1339 er nu Grundlaget for Jørgensens Opfattelse af Mageskiftetraktaten, der sluttedes lige eet Aar efter. Siden Slesvigforliget havde Greven „Nørrejylland i Pant, uden at nogen havde Indløsningsret til det“; efter Forliget af 11. Februar 1340 vilde Hertugen „blive fuldstændig Landsherre (Konge) i Nørrejylland med Indløsningsret til Sønderjylland“. Paa den Maade vilde dette Forlig, om det var blevet udført, „fuldstændig have kuldkastet Gerts Stilling“.

Selv om Jørgensens Opfattelse af, hvad der ligger i Hertugens Afkald af 1339, var rigtig, vilde denne Forstaaelse af Mageskiftet endda ikke kunne forsvares. Der er i hele Traktaten af 1340 intetsteds Tale om nogen Indløsningsret til Nørrejylland; Greven afstaar og Hertugen modtager et Pant og intet mere. Efter Jørgensens Gengivelse af Traktaten er det ganske vist anderledes; „Greven“, siger han, „indrømmer Hertugen Ret til at indløse Nørrejylland med den Ret, Kristoffer havde til det, for en Pantenum af 43000 Mark lybsk“. De af mig udhævede Ord er de, hvorpaa Jørgensens Op-

fattelse hviler, og de maa forstaas skarpt: Hertugen skal have Nørrejylland med Kongens Ret. Derfor taler Jørgensen ogsaa lige forud om, at Greven ved dette Forlig „anerkendte Hertugens Ret til at indløse Riget“, og lige efter om, at Hertugen, hvis han vilde træde tilbage fra Overenskomsten, tillige maatte „love een Gang for alle at opgive al Ret til Indløsning af Grevens og hans Arvingers Pant af den danske Krone“. Hertugen skal jo nu ogsaa kunne betegnes som fuldstændig Landsherre (Konge) i Nørrejylland.

Den ovenanførte Gengivelse af Traktaten er imidlertid ikke rigtig. Det er allerede noget vildledende, naar Jørgensen lader Greven indrømme Hertugen Ret til at indløse Nørrejylland; han faar ved Forliget ikke Ret til at indløse Landet, men han gør det med det samme. I det Øjeblik, han tiltræder Overenskomsten, faar han ogsaa Nørrejylland overleveret; Greven overantvorder ham Slotte og Fogedier, og de Penge, Hertugen i den Anledning kommer til at skyldte Greven, betaler han dels ved i Stedet at sætte ham sit eget Hertugdømme i Pant, dels afdrager han dem i visse Terminer, og udebliver Afdragene, skal Hertugens nørrejydske Lensmænd levere visse Slotte tilbage til Greven. Det fremtidige og det usikre ligger ikke i selve Aftalen, men ene i den omtalte mærkelige Slutning, hvorefter Hertugen endnu ikke straks og endelig binder sig til at gaa ind paa det aftalte Mageskifte, men skal have Ret til at beraade sig, uden at det siges, hvor lang Tid han paa den Maade kan udsætte Afgørelsen. Dette sidste tænker Jørgensen imidlertid ikke paa i denne Sammenhæng, og ligesom han siger, at Hertugen ved Forliget „pantsætter“ Greven sit Land,

burde han ogsaa have sagt, at Greven paa sin Side „overlader“ Valdemar Nørrejylland.

Den afgørende Fejl ligger dog i, at Greven skal have overladt Hertugen Nørrejylland „med den Ret, Kristoffer havde til det“. Dette staar der intet om i Brevet; men der staar: „Vi skal give at løse og overlade vor Frænde Hertug Valdemar af Slesvig Landet Nørrejylland og de deri liggende Slotte saa frit, som de staar os til Pant af Kong Kristoffer“¹⁾. Disse Ord er klare og utvetydige. Greven afstaar ikke Kong Kristoffers Ret; men han afstaar sin egen Ret, den, som han har faaet af Kristoffer, eller med andre Ord, han overdrager Hertugen sit Pant med alle de Rettigheder, der følger af Pantebrevet, hverken mer eller mindre.

Lige saa lidt som her er der i Slutningsbestemmelsen Tale om den kongelige Indløsningsret til Pantlandet. Hvis Hertugen foretrækker ikke at indløse Jylland, skal han forpligte sig til ikke at „hindre“ Greven i hans Panter; i dette Ord ligger ikke Opgivelsen af nogen Ret, men blot et Løfte om ikke at angribe eller skade Greven i hans danske Lande. Det svarer ganske til, at Hertugen ligeledes maatte love ikke at „bewerren“ Greverne Gert og Johan i deres Panter og deres andet Gods i Danmark; vilde nogen anden „bewerren“ dem deri, skulde han hjælpe dem med hundrede Mand, om det var nødvendigt. „Hindern“ og „bewerren“ er enstyldige

¹⁾ Wy scholen don tholozende unde laten unseme ome herthogen Woldemere van Slezewik de lanth tho Northjutlande unde de slothe, de dar inne belegghen synt, also vryg also se uns tho pande stath van konink Christophere, . . . vor dre unde ver-tych duzenth marc lodeghes syluers an colnscher wicht. Dipl. Flensborg. I, 34. — Man ser, at Jørgensens „Mark lybsk“ er en Skrivfejl for „Mark Sølv“.

Udtryk, og at der ogsaa tales om „andre Godser“ foruden om Pant, viser ligeledes, hvor lidt der herved tænkes paa nogen juridisk Indløsningsret.

Forliget af 1340 indeholder altsaa slet ikke de store statsretlige Mærkværdigheder, som Jørgensen har faaet ud af det. Grev Gert afstaar deri ingeniunde den kongelige Overherreret til Nørrejyland, som det ganske vist ogsaa vilde være ubegribeligt, at han kunde tillægge sig selv, og Hertug Valdemar vilde ved dets Udførelse ikke være blevet Landsherre i Nørrejyland. Den gamle, af alle andre antagne Opfattelse, at det har drejet sig om en Ombytning af Panter, er ubetinget den rette¹⁾.

Det bør endnu omtales, at Jørgensen ogsaa har søgt at støtte sin Opfattelse af Forliget fra Februar 1340 ved at henvise til, hvad der skete senere hen paa Aaret. Naar Hertugen efter Mageskiftet skulde have Nørrejyland i Pant, mente Jørgensen i 1871, at dette sikkert maatte „opfattes som en Indrømmelse fra Grevens Side, da det samme i det væsentlige fastholdtes fra dansk Side efter hans Drab“. Det er jo ganske rigtigt, at Forligene i Maj og Juni, hvorved Forholdet endelig ordnedes, ligner Mageskiftetraktaten fra Februar deri, at Holsterne overlod deres Pant i Nørrejyland til Hertug Valdemar mod til Gengæld at faa hans Hertugdømme i Pant. Men samtidig ægtede Junker Valdemar Hertugens Søster og fik med hende en Del af det nørrejydske Pant, og om Indløsningen af Resten blev der truffet saadanne Aftaler, at den blev fuldt sikret, idet den skulde foregaa ved Hjælp af en Sølvskat, som Indbyggerne i hele Landet betalte dertil. Det er denne Indløsning, der „fra dansk Side“ var Hovedsagen; af mere underordnet Betydning var det derimod, om Nørrejyland skulde lø-

¹⁾ Oprindeligt delte ogsaa Jørgensen denne Mening; i 1871 skrev han om Forliget: „der skal foretages et Bytte af Panterne; Hertugen overtager Nørrejyland“ osv. I 1883 slog han derimod fast, at „Forliget er lige det modsatte“.

ses af Hertug Valdemar eller af Holstenerne, og i April havde Junker Valdemar netop aftalt en Indløsning af Grevens Sønner paa ganske lignende Vilkaar. Om en saadan Indløsning — fra „dansk“, d. v. s. fra en dansk Konges Side — af Nørrejylland var der derimod slet ikke Tale i Februar, ja, tværtimod, Baggrunden for hele Mageskiftet var, at Hertug Valdemar lovede Gert at staa Junker Valdemar imod, altsaa hindre den Mand fra at bestige Tronen i Danmark, som i Øjeblikket var det givne Kongsemne.

I 1871 opfattede Jørgensen endnu Mageskiftet af Februar som „et Bytte af Panter“; i 1883 saa han jo derimod i Forliget en Overdragelse af Nørrejylland til Hertugen som Landsherre, og Følgen er da, at ogsaa Sammenligningen med de senere Ordninger bliver en helt anden. „Det var“, hedder det nu, „under ganske lignende Forhold, at Valdemar Atterdag kort efter virkelig indløste Nørrejylland for Landets egne Penge, og det samme kunde selvfølgelig Hertugen have gjort, om han ellers havde haft Forudsætningerne for at byde Gert Trods og gøre Brug af den Ret, han nu havde erhvervet.“ Overvejer man denne Sætning lidt nærmere, egner den sig maaske allerbedst til at vise det skæve i Jørgensens hele Opfattelse; men det er nok lidt vanskeligt ret at finde ud, hvad der ligger i den.

Sætter man sig nemlig paa Jørgensens Standpunkt og gaar ud fra, at Forliget, om det var blevet udført, vilde have gjort Hertug Valdemar til „Landsherre (Konge)“ i Nørrejylland, forstaar man ikke ret, hvad det er, Forf. mener, at han bagefter maaske kunde have gjort, og hvad der skal sammenlignes med Valdemar Atterdags senere Gerning. Kong Valdemar kunde af Hertugen indløse det Pant, denne havde i Nørrejylland; men af hvem skulde Hertugen indløse det Pant, som Grev Gert ved Februarforliget tilbød at overdrage ham? Ja, man maa vel ud fra Jørgensens Standpunkt svare: af sig selv. Men saa synes der rigtignok ikke Grund til at omtale dette, der altsaa skete med det samme, som en hypothetisk Fremtidsmulighed, og Sammenligningen med Valdemar Atterdag bliver det endnu vanskeligere at forstaa¹⁾.

¹⁾ Det uklare i Tanken hænger vel for øvrigt sammen med den

Tager man Sagen efter Februartraktatens egne tydelige Ord, bliver det ikke Ligheden med Valdemar Atterdags senere Indløsning, men Forskellen derfra, som træder skarpt frem. Efter Februarforliget skulde Hertug Valdemar med det samme have hele Nørrejylland overdraget med al den Panteret, Grevnen havde dertil; ved de senere Forlig fik Kong Valdemar derimod ikke selve Landet (bortset fra den Del, hvorfor Pantessummen kvitteredes ham i Stedet for Medgift), men han fik sin Indløsningsret til det indrømmet. Skarpere Modsætning lader sig ikke let opstille. Februarforliget skaffede Hertugen et Pant; den kongelige Overherreret dertil kunde han kun faa paa een Maade, nemlig om han selv atter blev sat paa Danmarks Trone, men om det skete, vilde han i selv samme Øjeblik have haft Landet ganske frit. Helt anderledes med Kong Valdemar: han fik ved den senere Traktat den fuldstændigste Kongeret over Nørrejylland og hyldedes som Landsherre, men under ham sad Hertugen lange Aar igennem som Panthaver.

At sammenligne Februarforliget med den senere Aftale mellem Kongen og Hertugen, fører da til intet; men bagved den sidste ligger derimod et Mageskifte, der i høj Grad ligner det i Februar aftalte. Det Pant, om hvis Indløsning Hertugen traf Aftale med Valdemar Atterdag, maatte han jo først skaffe sig selv ved at tilbytte sig det af Grev Gerts Arvinger, og i Aftalen derom er der da saa lidt som i Februartraktaten Tale om andet end Panteretten. Denne erhverver Hertugen paa omtrent lige saa haarde pengelige Vilkaar, som han kunde have faaet den i Februar; men en meget stor Forskel gør det dog, at han i Februar maatte love at stille sig imod Junker Valdemar, i Maj derimod faar denne til Svoger og Forbundsfælle.

I 1871 begrundede Jørgensen sin Opfattelse af Traktaten fra 1340 ved at henvise til Hertug Valdemars

ovenfor berørte vildledende Gengivelse af Traktatens Mening; atter her spøger dette, at Hertugen ved Aftalen kun faar en Ret til at indløse Nørrejylland, medens han i Virkeligheden faar Landet selv som Panthaver i Gerts Sted.

hemmelige Hensigt derved; man kan derom sige, at det synes meget usandsynligt, at der har været en saadan Hensigt, men et fuldt sikkert Modargument kan man selvfølgelig her ikke møde med. Anderledes med Forfatterens Argumentation fra 1883. Her er der Tale om den rette Forstaaelse af bestemte Sætninger i de foreliggende Dokumenter, og overfor Traktaternes Ord synes der mig ikke at kunne være Tvivl. Ikke blot staar der ikke i Traktaterne det, som Jørgensen har læst ud af dem, men i det mindste i den sidste af dem staar noget andet og modsat, der udelukker Jørgensens Forstaaelse.

Noget rigtigt ligger der dog vistnok bagved Jørgensens Udviklinger. Han har følt, at der var noget skævt i den almindelige Opfattelse, som ogsaa Reinhardt havde sluttet sig til; det er ikke saaledes, at Grev Gert stadig gaar fremad indtil den Nat i Randers, der saa brat afbrød hans Bane. Allerede forinden var hans Lykkestjerne begyndt at fordunkles, og selve Traktaten af 1340 betegner paa en vis Maade et Skridt tilbage. Dette kan man imidlertid faa frem, uden at man behøver at inklade sig paa nogen Art af kunstig Fortolkning.

I Begyndelsen af Aaret 1332 havde Kong Kristoffer og hans Søn og Medkonge Erik pantsat Nørrejylland og Fyn til Grev Gert for en umaadelig Sum; paa Fyn havde Greven oven i Købet fra tidligere Tid et arveligt Lensbrev. Faa Dage efter døde Erik, nogle Maaneder senere Kristoffer; hans anden Søn Otto faldt to Aar efter i Fangenskab hos Greven, den yngste, Junker Valdemar, levede fjernt fra Danmark hos sine tyske Frænder. Der

var da ikke nogen, der kunde træde frem med Krav paa Ret til at indløse Grevens Panter; Kristoffers Arvinger var hindrede, og til et nyt Kongevalg i Danmark lod de holstenske Herrer det overhovedet ikke komme. Saa længe dette kunde vedblive, var Grev Gert faktisk souverain i sine danske Besiddelser.

Da Greven i Februar 1339 sluttede det første Forlig med Hertug Valdemar, var Stillingen begyndt at blive en anden. Junker Valdemar var traadt frem med sine Krav og kaldtes i Tyskland allerede Konge af Danmark; her i Landet havde han Hjælpere, som man ser netop af Forliget, bl. a. selve Rigets Drost, Laurids Jonssøn. Et Hovedpunkt i Grevens Udsoning med Hertugen bliver da at hindre et Forbund mellem ham og det danske Kongesemne; Valdemar maa love at hjælpe Greverne mod Kong Kristoffers Arvinger og deres Hjælpere, love ikke med disse at indgaa nogen Sone uden deri udtrykkelig at medtage Greven, aabne sit Land for denne og hans Tropper til fri Gennemmarch. Dette fremtræder som helt anderledes betydningsfuldt i Traktaten end Hertugens almindelige Afkald paa mulige Rettigheder, og det er jo ogsaa klart, at her laa den truende Fare: en ny Konge i Danmark, der havde den fuldeste Ret til at indløse Gerts Pantelen, om han da ikke foretrak at tage dem med væbnet Haand.

Hvad der i Februar 1339 var en ikke fjern Mulighed, var i samme Maaned Aaret efter rykket Greven lige ind paa Livet; alt pegede paa, at der snart vilde være en Konge i Danmark. Valdemar Kristoffersøn udfoldede den største Virksomhed for at gøre sin Ret til den danske Krone gældende; han havde lovet sin mægtige brandenburgske Svoger Estland for helt at vinde ham; han

forhandlede med Hansestæderne, der var meget vrede over det holstenske Røverherredømme i Danmark; han var omgivet af fornemme Danske, der arbejdede paa hans Kongevalg. Paa sin Side har Hertug Valdemar, trykket af Grev Gerts Overmagt, aabenbart ikke overholdt sit Løfte fra det foregaaende Aar; han har nærmet sig sin danske Navnefætter, og naar han i Traktaten af 11. Februar maatte love ikke at bortgifte sin Søster til denne, viser dette jo, at en saadan Plan har været oppe.

Paa dette Tidspunkt var Stillingen altsaa den, at Grev Gert kunde vente, at Valdemar besteg Tronen i Danmark og at den sønderjydske Valdemar stillede sig ved hans Side; mod disse to skulde han da forsvare sine Pantebesiddelser i Danmark. Derfor var det, at Greven i Begyndelsen af Aaret begyndte paa store Rustninger, og paa den samme Baggrund maa ogsaa Februarforliget med Hertug Valdemar ses. Ved dette overlod han Hertugen sit nørrejydske Panteland, d. v. s. han overlod Hertugen et Land, som han selv yderst vanskeligt kunde værne om, naar han til Fjende havde Herren over det mellemliggende Sønderjylland; hvad det betød, ses jo bl. a. af Aftalen fra det foregaaende Aar, hvorved Greven havde søgt at sikre sig fri Gennemmarch. I Stedet fik Greven netop selve dette Sønderjylland, der grænsede op til hans egne Arvelande i Holsten, og han sikrede sig yderligere den fri Overfart herfra til sit danske Arvelen Fyn ved af Nørrejylland at forbeholde sig det halve af Brusk Herred, som ligger lige over for Middelfart. Militært var herved meget vundet.

Retslig var der i Traktaten ikke Tale om Kongeretten, hverken om kongelig Overherreret eller om kongelig Indløsningsret; det var Pant, der ombyttedes med

Pant. Men atter her var Ombytningen efter de foreliggende personlige Forhold til største Fordel for Greven; thi denne afstod et Pant, hvis Indløser var Danmarks tilkommende Konge, denne unge Junker, hvis Energi sikkert allerede paa dette Tidspunkt er traadt frem; han fik i Stedet et Pant, hvortil Indløsningsretten var hos Hertug Valdemar, som var opdraget under Gerts Tilsyn og hvis Svaghed Greven forlængst havde haft den bedste Lejlighed til at iagttage.

Værdsættelsen af denne Traktat synes da meget ligefrem. A. D. Jørgensen har naturligvis Ret i den Tanke, at det havde været fordelagtigere for Grev Gert at beholde Nørrejylland, uden at der var nogen, der var berettiget til at indløse det af ham; men han har Uret i, at denne Situation laa for enten i 1339 eller i 1340. Selv efter hans egen Opfattelse af det første Forlig mellem Greven og Hertugen opnaaede Gert jo ved dette kun at sikre sig mod een af dem, der muligvis kunde kræve Indløsningen, den sønderjydske Hertug nemlig; den anden, den virkelige Indehaver af Retten, en lovlig valgt dansk Konge, — mod en saadan kunde han overhovedet ikke sikre sig absolut. I 1340 var denne Mulighed lige ved at blive til Virkelighed, og derfor maatte Gert opgive det fjernere liggende Land for at tage det nærmere og lettere forsvarlige. Det var et Tilbagetog, deri har Jørgensen Ret, men det var et Tilbagetog, ikke over for Hertugen, som kun havde Skade af hele Forliget, men over for denne Mulighed: en dansk Konge, en Mulighed, der i dette Øjeblik kun betød: Junker Valdemar som Konge.

3. Nils Ebbesøn i Randers.

Den Nat i Randers, da Nils Ebbesøn dræbte Grev Gert, spiller en saadan Rolle i Danmarks Historie, at man er i høj Grad taknemlig for ethvert positivt Bidrag til at oplyse noget derom. Et saadant gav Prof. Joh. Steenstrup, da han henledte Opmærksomheden paa, at der fandtes en Vej, ad hvilken man nøjere maatte kunne fastslaa, paa hvad Tid af Natten Drabet foregik; men jeg tror rigtignok, at Vejen fører andensteds hen, end han mente.

Den nævnte Forfatter¹⁾ henviser til, at den lybske Krønike fortæller, at Grev Gert plejede at læse sine Tider, der hørte til Dagen, ligesom en gejstlig Mand, og saaledes skete det ogsaa Natten i Randers: „Greven havde læst sine Tider og igen lagt sig, da kom de Danske op og sloge den syge Mand ihjel paa hans Seng.“

Steenstrup har nu haft den rigtige Tanke, at man jo maa kunne bestemme, hvad Tid denne Bøn er holdt, og han siger derom: „Hvis nu Grev Gert her strengt har fulgt Kirkens eller Klostrenes Bedetimer, kan der kun være Tale om een af to „Tider“, enten *nocturnum medianum*, Midnat, eller *matutina* (ogsaa kaldet *laudes*), der læstes Kl. 3; den hed ogsaa den første Ottesang, i Mod-sætning til den senere, *Primen*, Kl. 6.“

At Greven har holdt sine Bønner paa de af Kirken foreskrevne Tider, er der sikkert ingen Grund til at tvivle om; men var det saa, synes der jo at aabne sig en dobbelt Mulighed for Drabsøjeblikket, efter hvad Steenstrup her har udviklet; man maa kunne tænke paa en

¹⁾ Steenstrup, Vore Folkeviser (1891) S. 306.

Tid kort efter Midnat og paa en anden kort efter Kl. 3. Forfatteren lader dog den første Mulighed ganske ude af Øje, idet han umiddelbart fortsætter: „Formodentlig er Greven derfor gaaet til Hvile igen ved halvfire Tiden, og mellem dette Tidspunkt og Solopgangen Kl. 5 er saa Drabet foregaaet.“

Grunden til, at Steenstrup straks og ene vender Tanken mod den tidlige Morgentime, er, at han i denne Sammenhæng er inde i en Udvikling, der skal godtgøre, at hvad Folkevisen fortæller om Drabet, det „bekræftes af alle Kilderne“, og naar han kort gengiver, hvorledes Visen skildrer Drabet, anfører han ogsaa det Træk: Greven dræbes „ved Daggry“; det er da dette, der skal stadfæstes af den lybske Krønike. Folkevisen siger dog intetsteds med tydelige Ord, at Drabet foregik ved Daggry, og dens Tidsangivelser er i det hele saa modsigende, at jeg helst foreløbig vil holde dem udenfor. Dette kan vi ogsaa gøre; thi jeg tror, at selve Oplysningerne i den lybske Krønike, ret fortolkede, aldeles ikke fører til den dobbelte Mulighed, som Steenstrup har peget paa.

Hvad Forf. meddeler om Middelalderens Bedetimer, støtter han paa tre nyere Værker, som han citerer. De bestemte Klokkeslet, som Bønnerne sættes til, findes dog kun i et af disse, nemlig i Bangs Skrift om den norske Kirke i den katholske Tid, og paa dette Punkt bør man næppe følge den ansete norske Kirkehistoriker. Middelalderens hele kirkelige Tidsinddeling var bygget paa den klassiske Oldtids; ligesom denne gik den først og fremmest ud paa en Tvedeling af Døgnet i Dag og Nat, der hver atter deltes i tolv Timer, men disse blev derved af ulige Længde, ene de Døgn undtaget, da Dag og Nat er lige lange. Døgnets Inddeling i 24 lige lange Timer begyn-

der vel tidlig hos Astronomerne, men ud i Livet kommer den først meget langsomt¹⁾, og hvor der som her er Tale om Norden i det fjortende Aarhundrede, kan der aldeles ikke være Tanke om den, allermindst naar der tales om Kirkens „Tider“.

Paa Forhaand bør man da opgive at nævne præcise Klokkeslet, og man maa være forberedt paa, at der er noget svævende og ubestemt over Bedetimerne. Her er det dog kun Morgenbønnerne, der interesserer os, og de staar i den nøjeste Forbindelse med Solens Opgang. Grundforholdet er da dette, at *Matutina* eller *Laudes* er den egentlige Morgenbøn, *Primen* derimod en Bøn, der svarer til Dagens første Time og nøjere til dennes Slutning, ligesom *Terts* synges ved Udgangen af den tredje Dagtime o. s. fr. Den første er da ubetinget den vigtigste, og det er den egentlige Ottesang; at *Primen* i et Par islandske Skrifter har faaet Tillægsnavnet: Ottesang, „hin efri“, er en Særlighed, der ellers næppe findes.

Ud herfra skulde det da synes at være ganske uden Grund, naar Steenstrup lader Ottesangen foregaa om Natten. Det er det dog ikke; „Matutinen“ regnedes virkelig med til Nattetjenesten, og den foregik før Solens Opgang, om end den burde vedvare, til Morgendæmringen viste sig i Østen. Nøje at bestemme, hvad Tidspunkt den blev sunget, kan da nok volde Vanskelighed; sikkert er det derimod, at Ottesangen for den middelalderlige Bevidsthed i alt Fald altid stod som Begyndelsen til Dagen. Det viser dens nordiske Navn, der peger paa Morgendæmringen, ikke mindre end det tilsvarende tyske

¹⁾ Sml. Bilfinger, Die mittelalterlichen Horen und die modernen Stunden (Stuttgart 1892).

Ord: *Frühmette*; det fremgaar af alle Oplysninger. Den islandske Homiliebog lader Manden staa op, bede hjemme og derfra fare til Kirke, hvor han begynder sine Tider med Ottesangen; paa rent verdsligt Omraade viser det samme sig, naar Smedene i Nürnberg ikke maatte staa op og begynde deres Dagværk, før Kirken havde ringet Mette. Denne Betydning bevarede Ottesangen eller Froprædikenen jo ogsaa efter Reformationen.

Det er imidlertid saa heldigt, at vi ikke behøver at nøjes med denne Ottesangens almindelige Karakter; af selve de bevarede Skildringer af Drabsnatten i Randers er der een, der nævner denne Bedetime. Den ene af Folkeviserne om Nils Ebbesøn — der er nemlig to, hvad vi snart kommer tilbage til — lader Greven selv tale om Ottesang. Nils Ebbesøn staar udenfor Døren; han foregiver, at han er Sendebud fra Grevens Søn og bringer vigtige Efterretninger, som Greven straks bør høre. Greven har dog ikke ret Lyst til midt om Natten at lade sin Dør aabne, og han svarer:

Est du Hertug Henriks Bud,
du lad dig ikke forlange;
du møde mig i Morgen i Brødrekloster
mellem Messe og Ottesang.

Nils Ebbesøn veed imidlertid at friste Grevens Nysgerighed; han lades ind, og Drabet foregaar.

Om man vil stole fuldt ud paa dette, foreligger her jo det mest utvetydige Vidnesbyrd om, at Greven er dræbt før Ottesangsbønnen. Andre vil maaske se det saaledes; for mit Vedkommende tør jeg rigtignok ikke bygge saa meget paa en Enkelthed i en digtersk Fremstilling. Men med god Grund kan man i dette Vers se et

kraftigt Vidnesbyrd om, at vi ogsaa ved denne Lejlighed kan gaa ud fra, at man i Ottesangen saa Dagens Begyndelse. „Mellem Messe og Ottesang“ er digtersk Frihed for: mellem Ottesang og Messe; Buddet skal komme igen, naar Natten er forbi.

Fastholdes det, at Ottesangen betegner Overgangen fra Nat til Dag, er det dermed givet, hvilken Bøn den lybske Krønike tænker paa, naar den fortæller om de „Tider“, Greven havde bedt kort forud for Drabet. Thi at dette foregik om Natten, kan der ikke være nogen Tvivl om; det siges baade i danske og i tyske Kilder, og ogsaa Steenstrup holder jo fast derved. Men et Drab, der foregaar efter Ottesangen, vilde man i Middelalderen aldrig betegne som natligt.

Den Tidsbestemmelse, der gemmer sig i den lybske Krønikes Fortælling om Natten i Randers, er da ingenlunde dobbelttydig. I sig selv skulde man jo heller ikke vente dette; naar Kronisten nævner, at Greven hin Nat havde læst sine Tider, uden at han nærmere angiver hvilke, maatte han forudsætte, at derved var givet en tilstrækkelig tydelig Besked. Hvad der omvendt peger bort fra, at Drabet er foregaaet efter Ottesangen, lige i Daggryet, er ogsaa det, at næsten alle Kilderne er enige om at nævne Lørdagen d. 1. April som Grevens Dødsdag; en saa stor Enighed vilde der sikkert ikke være, hvis Drabet var sket i en Time henne paa Grænsen mellem Nat og Dag.

Fæster man da paa dette Punkt fuld Lid til den lybske Krønikes Fremstilling — og dertil er der ganske vist al Grund —, saa kan man med Sikkerhed læse ud af den, at Grev Gert er blevet dræbt efter at have forrettet sin Midnatsbøn, altsaa omtrent ved Ettiden.

Medens det synes, at man kan komme til fuld Klarhed over, paa hvilken Tid af Natten Grev Gert blev dræbt, er det mærkeligt nok ikke saa let at afgøre, hvad Dag eller nøjagtigere hvad Døgn Drabet foregik. Vanskeligheden ligger netop i, at Drabet foregik om Natten; thi det kan ikke med fuld Sikkerhed siges, om man drog Natten hen til den foregaaende Dag eller regnede den med til den kommende.

Den lybske Krønike lader Drabet foregaa: Lørdag Nat før Judica; denne Lørdag var i 1340 d. 1. April; den jyske Krønike siger, at Nils Ebbeson gik ind i Randers med sin Skare *primo die Aprilis nocturno tempore*. I senere Kilder findes dels: *sabbato ante Judica* (holstensk Aarbog: SRD. V, 507), dels: *sabbato Sitientes* (spredte Aarbogsoptegnelser fra 15. Aarh.: SRD. III, 258), hvormed menes den samme Lørdag, dels: Fredag efter Midfaste (holstensk Aarbog: SRD. V, 509), hvad der svarer til Dagen før. Endelig har Presbyter Bremensis (ed. Lappenberg 66): *sabbato in quadragesima ante dominicam Oculi* (18. Marts).

Det sidste er aabenbart ganske urigtigt; af de andre Kilder nævner jo een Fredagen, alle de andre, indbyrdes ganske uafhængige, har derimod Lørdagen d. 1. April. Men foregik Grevens Drab i Natten før eller efter Lørdagen?

Efter vor Sprogbrug vilde der ikke være Tvivl; vi forstaar jo ved Lørdag Nat sikkert alle den Nat, der følger efter Dagen. Og det synes, at denne Sprogbrug er gammel og allerede var den almindelige i Middelalderen; den opstilles ogsaa som Regelen af Grotefend (*Zeitrechn. d. deutschen Mittelalters* I, 131) og er særlig indgaaende begrundet af Bilfinger (*Der bürgerliche Tag*, Stuttgart 1888). Men Ulykken er, at Kirken regnede anderledes og netop drog Natten hen til den følgende Dag, og dette havde saadanne praktiske Følger, at det ogsaa satte sine Mærker i Talebrugen. Da Helgendagen regnedes at begynde med den foregaaende Dags Aften, mente man med St. Lucie Nat utvivlsomt Natten før St. Lucie Dag¹⁾, og naar

¹⁾ Natten efter hedder: *proxima nox post diem St. Lucie*. — Mackeprang (*Hist. Tidsskr.* 6. Række III, 603) har næppe Ret i

Erik Klipping blev dræbt St. Cæcilie Nat, er dette sikkert Natten mellem 21. og 22. Novbr. Denne Sprogbrug var saa gennemgaaende, at man endog førte den et Skridt videre, idet man talte om Dagen før Helgendagen ikke blot som vedkommende Helgens eller Helligdags Aften (*vigilia*), men undertiden her brugte „Nat“ for hele Dagen; Billfinger anfører adskillige Exempler herpaa (S. 269 ff.).

Naar Grev Gert da blev dræbt efter Midnat, er det ikke let at sige med Sikkerhed, om vi, naar vi vil nævne den bestemte Kalenderdag derfor, skal sige d. 2. April, fordi det skete „Lørdag Nat“ efter vor Sprogbrug, eller om Drabet i Virkeligheden foregik Natten forud. Ved at antage det sidste vilde man jo bedre forstaa Fejlen i den Kilde, der nævner Fredagen; det andet er dog vist nok saa sandsynligt.

Den nøje Bestemmelse af, hvad Time i Natten Nils Ebbesøn fældede Grev Gert, har nu Interesse i flere Retninger. Først til Belysning af Folkevisens Fremstilling.

Allerede før Steenstrup kom ind paa dette Spørgsmaal, havde A. D. Jørgensen peget paa, at Visen om Nils Ebbesøn, saaledes som den er optegnet i forskellige Former i det 16. Aarhundrede, bærer tydelige Spor af to forskellige Synsmaader for Drabet, der efterhaanden er blandet sammen¹⁾. Hertil tog Steenstrup intetsomhelst Hensyn; men senere har Jørgensen gentaget og uddybet sine Betragtninger, og jeg tror ikke, at nogen, der har Forstaaelse for, hvorledes en Vise lever og omformes paa Folkets Læber, kan være i Tvivl om, at Dobbeltheden er til Stede, ligesom Forf. vist i alle væsentlige Punkter rigtig

at opstille det som muligt, at dette Udtryk kunde betegne det samme som Lucie Nat.

¹⁾ Bidrag til Nordens Historie (1871) I, 137 ff.

har truffet, hvad der maa høre til den ene og hvad til den anden Fremstilling¹⁾.

Først og fremmest har Jørgensen nu skarpt belyst, hvad der tidligere end ikke stod ham selv klart, at Forskellen mellem de to Viser tydeligst fremtræder deri, at den ene Vise, sikkert den ældste, lader Drabet foregaa om Natten, medens den anden, der er noget, om end næppe meget, yngre, lader Greven blive dræbt om Dagen „og ikke om Natten med alle“, og det vel at mærke ikke ved Daggry, men langt oppe paa Dagen, saa vist som Nils Ebbesøn først rider hjemme fra, da Dagen er brudt frem („først denne Nat forgangen er, da vil Nils Ebbesøn ride“; smlgn. Verset om Svend Trøst: „Den samme Dag, før Aften kom, han tjente ham allerbedst“).

I Tidens Løb er det imidlertid gaaet her som ved Marsk Stig Visen; de afvigende Fremstillinger af det samme Emne er smeltede sammen, og i de nu foreliggende Opskrifter fra det 16. Aarhundrede er Visen da fuld af Modsigelser, netop hvad Tiden angaar. Derfra stammer det, at tidligere Historikere og endnu Prof. Steenstrup er kommet paa den Tanke, at Drabet vel er foregaaet lige før Daggry; naar Visen skiftevis talte om Dag og om Nat, har man ment, at Forklaringen derpaa laa i, at selve Tildragelsen skete paa Grænsen mellem Nat og Dag. Paa denne Maade var det, at man tidligere holdt mest af at mægle mellem afvigende Beretninger, og den falder

¹⁾ Historisk Tidsskrift 6. R. III, 77 ff. Jørgensen hælder til at mene, at det egentlig kun er een Vise, der senere er blevet omarbejdet fra nye Synspunkter; dog tænker han sig ogsaa Muligheden af to oprindelige Viser. Dette sidste forekommer mig at ligge nærmest; Forskellen er imidlertid ikke af stor Betydning.

saa naturlig, at endog en og anden af de gamle Visesangere ad denne Vej har søgt at forlige Modsætningerne; i to af de fem Opskrifter af Visen er der, rigtignok paa forskelligt Sted, indskudt et Par Linier, som lyder saaledes:

Faaret bræger og Gaasen kæger,
og Hanen galer paa Hjalde.

Det er da et Morgenvers, der skal forlige Dagversene med Natversene.

Ganske modsat denne Fremgangsmaade tager moderne Kildekritik¹⁾ hver Beretning for sig og søger skarpt at faa fat i dens Ejendommelighed. Viser der sig da Modsigelser mellem to Beretninger, har man Øjet aabent for, at disse Modsigelser mulig kan slamme fra, at selve Tildragelsen har været uklar eller tvetydig, men man glemmer ikke en anden, nok saa nærliggende Mulighed: den, at Modsigelsen kan komme ikke ude fra, men inde fra, fra en af Fortællerne og hans særlige Synsmaade for Tildragelsen. Siger een Forfatter sort, en anden hvidt om den samme Ting, kan det jo være, at Tingen selv er halvvejs hvid og halvvejs sort; fuldt saa rimeligt er det dog, at Tingen er hvid, og at den ene af Iagttagerne har set paa den — med sorte Brillor.

At dette sidste netop gælder her, det har Jørgensen med de bedste Grunde kæmpet for, og naar den ene Visedigter lader det natlige Drab foregaa midt oppe paa Dagen, synes det ganske vist givet, at hans Kilde er hans egen Fantasi, intetsomhelst virkeligt. Men der er dog endnu hos Jørgensen tilbage en lille Rest af den ældre

¹⁾ Sml. Kr. Erslev. Grundsætninger for historisk Kildekritik S. 29—30.

Opfattelse; ogsaa han taler om, at Drabet foregik „lige før Daggry“, og her er det da, at den nøjere Præcisering af, hvad Time paa Natten Greven blev dræbt, har sin Interesse. Den føjer kun lidt til Jørgensens Bevisførelse, men dette lidet er Prikken over i'et. Dagvisens Digter har ikke en Gang haft den Grund til at flytte Drabet hen til den sollyse Dag, at det i det mindste foregik temmelig nær ved Solens Opgang; hans hele Tidsangivelse stammer udelukkende inde fra.

Den nøje Tidsbestemmelse for Grev Gerts Død kaster ogsaa et skarpt Lys over hele Handlingens Karakter.

Har Nils Ebbesøn udført sin Daad i Timen efter Midnat, da har han valgt det Øjeblik, da der herskede den dybeste Stilhed i Randers og alle laa i deres fasteste Søvn. Vi maa her ikke møde med vore Forestillinger om Nattetimerne. Vor Rigdom paa kunstig Belysning har efterhaanden givet os en Dag, der er højst forskellig fra den naturlige; vi gaar til Hvile meget senere end Solen, men sover ogsaa adskillige lyse Timer bort om Morgenen, og i vore store Byer er Dagens Liv endnu ikke helt sluttet i Midnatstimen. Helt anderledes i Middelalderen. Naar man hører, at man i det 16. Aarhundrede spiste til Middag Kl. 9 om Morgenen og til Aften Kl. 4, ser man straks en helt anden Fordeling af Dagen end vi er vant til. I Middelalderen var det Hovedregelen at gaa i Seng med Solen og at staa op med den, og fra denne Regel afveg man kun lidt paa Højden af Sommeren og Vinteren og næsten intet i Foraarets Overgangstid. Den 1. April 1340 var Solen gaaet ned Kl. 7; een eller to Timer derefter har Nattens Stilhed bredt sig

over Grevens Hær; men henimod Solens Opgang ved Femtiden har Ottesangen lydt i Byens Kirker, og overalt er Livet atter begyndt at røre sig¹⁾. Midt imellem falder Midnatstimen, Spøgelsernes Time, den dybeste Hviletid. Det var denne Time, Nils Ebbesøn havde valgt, og ligesom Timen er valgt med Omsigt, er Dagen det ogsaa. Nymaane faldt i 1340 i Slutningen af Marts²⁾, og den Nat, da Overfaldet skete, var da ganske mørk.

Staar dette fast, er det da troligt, at Nils Ebbesøn har udført Drabet „paa ægte Riddervis“? Saaledes har jo endnu Prof. Steenstrup karakteriseret Daaden, og han mener, at den fremstilles saaledes baade i Visen og i de prosaiske Kilder. Paastanden er for Visens Vedkommende blevet indgaaende tilbagevist af A. D. Jørgensen, og for de andre Kilder gælder den lige saa lidt. Steenstrup er kommet til sit Udslag, fordi han mægler mellem Kilderne, udglatter deres Modsigelser, tager et Træk fra den ene og et fra den anden; det er den samme Fremgangsmaade, der førte ham til et uholdbart Resultat ved Tiden for Drabet. Søger man derimod først og fremmest at faa fat i hver Kildes Helhedsopfattelse og belyser dens Enkeltheder ud derfra, er man inde paa den rette Vej til at forstaa baade Kildernes Modsigelser og den Virkelighed, der ligger bagved de afvigende Beretninger.

Skønt jeg ellers holder mig strengt til selve Drabsnatten i Randers, maa jeg dog i Forbigaaende fremdrage et Punkt, hvor Manglerne ved Kildebehandlingen træder særlig tydelig

¹⁾ Hvorledes Jørgensen (Hist. Tidsskrift 6. R. III, 86) kan kalde Tiden lige før Daggry for „den vanskeligste Tid af Døgnet“, forstaaer jeg ikke.

²⁾ Efter velvillig Oplysning fra Prof. Dr. phil. Thiele var det i 1340 Nymaane den 28 Marts Kl. 10 om Aftenen.

frem hos Prof. Steenstrup. Han udtaler (S. 304), at „alle danske Kilder ere enige om at udsige, at Nils Ebbesøn, han og ingen anden, var Drabsmanden“, hvilket belægges med Citater til ni Sider i forskellige Bind af „Scriptores rerum Danicarum“. Det burde ved Lov forbydes at citere paa den Maade, saa vist som „Scriptores“ kun er en samlet Udgave af Kilder af den mest forskellige Værdi, og det derfor altid kommer an paa, hvilken Forfatter der citeres, hvad man jo ikke kan se af det blotte Sidetal. Efterslaar man Steenstrups Citatrække, viser det sig, at to af Citaterne stammer fra Peder Olsøns og hele tre fra Hamsforts Værker; det bliver da nok fem „Kilder“, men kun to Hjemmelsmænd, og det er dertil aldeles klart, at disse to Samlere fra det 16. Aarhundrede her ikke har andre Kilder end dem, vi ogsaa kender, altsaa slet ikke selv er „Kilder“. Fremdeles gælder tre Citater Kilder, der ikke er „danske“; Visbykrøniken og Aarbogen til 1415 er svenske, de saakaldte „Annales Slesvico-Holsatenses“ er holstenske, hvad Steenstrup selv siger lige efter; og i sig selv er disse Optegnelser fra det femtende Aarhundrede naturligvis næsten uden Værdi i denne Sammenhæng. Det var de otte Sidetal; tilbage staar ene og alene den jydsk Krønike (Thomas Gheysmer).

Til dette ret tragiske Mandefald knytter der sig en lille humoristisk Fejltagelse, idet Prof. Steenstrup fortsætter: En sen holstensk Krønike siger da ogsaa, at „Nils var sin egen Raadgiver, men han var en Skalk“. — At „være sin egen Raadgiver“ er en saa mærkelig Udtryksmaade, at den nok kunde have advaret Forfatteren. Hvad Meningen er, ses klart, naar man tager Krønikens forudgaaende Ord med: „Greven blev myrdet af en, som hed Nils Ebbesøn og var hans egen Raadgiver, men han var en Forræder“. At det plattyske *syn* (højtysk: *sein*) her maa oversættes med *hans*, d. e. Grevens, ikke med *sin*, kan der ikke være Tvivl om; det var jo netop den snart efter Drabet fremtrædende tyske Fordrejelse, at Nils havde været Grevens personlige Tjener (ndfr. S. 436). Steenstrup er blevet narret af det samme dobbelttydige Ord, som i sin Tid førte Korner til at gøre Kong Haakon Haakonson til „sin“ egen Søns Morder, se Hist. Tidsskrift 6. R. II, 366 ff.

Det er egentlig kun fire Kilder, der kan oplyse noget om, hvad der skete i Randers hin Aprilnat 1340. Vi har en Skildring deraf i den jyske Krønike, der er forfattet faa Aar efter, en anden i den lybske Beretning, som er bevaret i Detmars Genfortælling, men stammer fra den ældre Raadskrønike og altsaa ogsaa er samtidig; dertil kommer de to Visedigteres Fremstillinger, saaledes som vi kan udsondre dem af den senere sammensmeltede Vise.

De sidste fremstiller naturligvis det skete med digtersk Frihed, men des klarere kommer de modsatte Synspunkter frem, og jeg dvæler da først et Øjeblik ved dem, idet jeg her for øvrigt væsentlig bygger paa Jørgensens Analyse. Vi kender allerede Visedigternes ganske modsatte Fremstilling af Tiden for Drabet; dette er dog kun det ydre Udtryk for en højst forskellig Opfattelse af Gerningens hele Karakter. „Natvisen“, hvis jeg for Kortheds Skyld maa kalde den saaledes, lader Nils Ebbeson sejre ved List; udgivende sig og sin Skare for holstenske Sendebud kommer han frem til Greven (som efter denne Vise synes at opholde sig paa en Gaard, ikke i Randers By), og da han veed at friste Grevens Nysgerrighed ved at bebude gode Efterretninger ¹⁾, lukkes Døren op for ham.

1) Ribe det er bestaallet,
 og Kolding det er brændt;
 det vil jeg for Sandingen sige,
 Nils Ebbeson han er hængt.

Jørgensen (Bidrag t. Nord. Historie I, 140 Anm.) forstaar dette saaledes, at Ribe belejres og Kolding er indtaget af Grevens Fjender, men at Glæden over Nils Ebbesons Død opvejer det sørgelige heri. Dette synes mig dog meget kunstigt, og Ordene bør vel forstaas mere ligefrem. Grevens Sønner var jo ude med Hærafdelinger og har sikkert baade belejret og indtaget

Ganske modsat er der i „Dagvisen“ slet ingen List. Aabent rider Nils Ebbesøn ved højlys Dag op ad Randers Gade med sine Svende; Greven forfærdes ved at se ham holde derude, og et Øjeblik efter er hans Dør slaact ind. I den ene Visc sejrer Nils ved snild List, i den anden ved dristigt Mod.

Netop den samme Modsætning sporer vi nu i de to prosaiske Kilder, om end her naturligvis mere afdæmpet. Ogsaa den lybske Krønike lader Nils Ebbesøn anvende List: „Da de Danske hørte, at Greven var kommet sig af sin Sygdom, samlede der sig vel en tresindstyve snedige Mænd af dem; de kom til Randers Lørdag Nat før Judica, og ret som de var Nattevagter for den sovende Hær, besatte de et Stenhus.“ Det fortælles derefter, at Greven holdt sin Bøn, og at „han lige havde lagt sig igen, da de Danske kom op og slog den syge Mand ihjel i hans Seng tilligemed Kapellanen og tre Svende“. — Den jydske Krønike kender derimod lige saa lidt til nogen List som Dagvisen. „Medens Greven“, hedder det i den, „opholdt sig i Randers, var det, at en jydisk Væbner ved Navn Nils Ebbesøn ved Nattetid den 1. April med kun 47 Mand drog ind i Randers over Broen, og idet han gik op mod Grevens Sovekammer, lod Trommer røre og satte Ild paa Byen, brød han med voldsom Kraft der ind og dræbte forvovent selve Greven tilligemed nogle andre, skønt Gert i Byen havde 4000 Mand.“

Jeg har kun anført, hvad Krønikerne fortæller om Nils Ebbesøns Færd indtil det Øjeblik, da Greven dræbtes.

adskillige Borge, om end vel ikke netop Riberhus og Kolding. — Snarere er maaske Linien om Nils Ebbesøns Død (med den indledende Fyldekalklinie) en Tilsetning til det oprindelige.

Hvad der skete bagefter, derom er der ingen Uenighed; at der kom Røre i Byen, at de Danske kæmpende trak sig tilbage og kun led ringe Tab, derom er begge Kilder enige; men det er heller ikke dette, der giver Daadens Præg. Det gør derimod Begyndelsen, og her staar Krønikerne lige saa skarpt imod hinanden som de to Viser. Har Nils banet sig Vej til Grevens Sovehus ved List, eller har han gjort det med Vold, det er Modsætningen, og den lader sig ikke udjævne efter de Enkeltheder, der fortælles. Der kunde være Mening i at slaa paa Tromme og sætte Ild paa Byen; den Forvirring, som derved maatte opstaa, kunde begunstige Foretagendet. Der kunde ogsaa være Mening i at snige sig ind i Byen under Venskabs Maske, det være sig nu som Vagt eller, hvad Natvisen fortæller, under Foregivende af at være Sendebud fra Grevens Søn. Men begge Dele tilsammen er meningsløst; at optræde som Hærens Vagt og samtidig stikke Ild paa Byen, at drage ind som Sendebud og samtidig slaa paa Tromme, det passer ikke sammen, saa vist som det ene betyder, at man vil lade Fjenden rolig sove videre, og det andet, at man vil vække ham.

Lad os nøje præcisere, med hvad Øjeblik den uforligelige Modsætning i Kilderne begynder. Efter Drabet er der ingen Modsætning, der betyder noget; men endnu for et lille Øjeblik forud gælder det samme. Den jyske Krønike lader de Danske med Vold bryde ind i Grevens Sovekammer; den lybske Beretning siger ikke udtrykkelig, at de Danske her maatte bruge Magt, men det ligger dog i dens Fremstilling; thi den anvendte List med Vagten kunde jo nok føre de Danske ind i Randers, ingeniunde derimod ind i Grevens Kammer ved Nattetid.

At her er anvendt Magt, derom er der da ingen Tvivl, og det stadfæstes jo ogsaa ved den Oplysning, man har andensteds fra, at en af Grevens Riddere maatte tilstaa, at han havde hørt Støjen og endog, at Greven raabte om Hjælp¹⁾.

Men paa hvilken Vis kom Nils Ebbesøn ind i Randers og op til det Hus, hvori Greven boede? Her er det, at Fremstillingerne er i en saa skarp Modsætning, at ingen Mægling er mulig. Her er et ubetinget Enten—Eller. Er den ene Fremstilling sand, maa den anden erklæres for usand.

Tilsyneladende er Valget vanskeligt; thi to Kilder staar jo paa den ene Side, to paa den anden. I Virkeligheden er Valget let og sikkert, naar man blot ikke lader sig vildlede af nogen forudfattet Mening.

Paa den ene Side staar den lybske Krønike og den ene Vise, det vil sige: to Vidner, der er saa fuldt uafhængige af hinanden som nogen kan være det. Den ene er skrevet af en Tysker, den er bygget paa Efterretninger fra Tyskere i Grevens Hær, og dens Sympathi er paa Grevens Side. Den anden er dansk, digtet af en Mand, der frydede sig over Nils Ebbesøns Daad og jublede over Grevens Død. Naar da baade den ene og den anden forsikrer os, at Nils ved List er kommet ind i Randers, ja saa er det ikke muligt at tvivle om, at det virkelig er saa.

Paa modsat Side staar en dansk Krønike og en dansk

¹⁾ Citatet hos Jørgensen, Bidrag I, 158 Anm. Jeg betoner Overensstemmelsen mellem Kilderne endnu for dette Øjeblikks Vedkommende, fordi Jørgensen i sin Tid saa anderledes herpaa og, som det synes, vilde bevise Rigtigheden af den jyske Kronikes Beretning om Trommer og Ild ved at henvise til, at Ridder Otto von Schenkenberg havde hørt Kampstøj.

Vise. Begge Beretninger er voksede op i den samme Jord, og begge bunde de i det samme, i Sympathi og Beundring for den, der har dræbt den fremmede Greve. Intet Under da, at de har skildret Nils Ebbesøns Daad paa samme Vis, fremhævet hans Mod og Tapperhed og dækket over, at Tapperheden her var parret med snildt Overlæg, Modet med List. Mens ingen kan forklare, hvorledes en dansk Vise kunde falde paa at lade Landets Befrier bruge List, naar han ikke i Virkeligheden havde nyttet denne Vej, er det let forstaaeligt, at to forskellige Danske har ladet Listen træde helt tilbage, for at der slet intet skulde være at indvende imod Daaden.

Kan man saaledes efter Beretningernes Oprindelse ikke være i Tvivl om, hvilken man skal vælge, stadfæstes Valget af Enkelthederne. Den jydsk Krønike og Dagvisen forsvarer begge Nils Ebbesøn, men de forsvarer ham hver paa sin Maade. Krøniken beviser, at Nils Ebbesøn trængte frem med aaben Vold, ved at anføre, at han slog paa Tromme; Visen kender ogsaa Trommerne, men den lader dem først røres efter Grevens Død, og her kommer de jo ogsaa paa deres naturlige Plads, i det Øjeblik, da der var kommet Uro i Byen og det nu gjaldt at øge den for under Forvirringen at slippe bort. Det usande i den jydsk Krønike ligger da egentlig alene deri, at Trommerne er flyttede hen før Drabet; ved denne lille Ændring har den faaet sat hele Daaden i det Lys, den ønsker. Visedigteren er gaaet grundigere til Værks, især ved at lade hele Drabet foregaa ved højlys Dag; men derved kommer han rigtignok i Strid ikke blot med andre Kilder, men ogsaa med den jydsk Krønikes „Nattetid“.

Denne Uenighed mellem Nils Ebbesøns Forherligere

er talende, og dertil kommer saa endelig selve Forholdene i Randers i hin Nat. Naar Greven laa her med mange Hundrede Krigere (Krønikens „firetusinde Mand“ er vel nok en Overdrivelse), hvad kunde da Nils Ebbesøn i aaben Kamp udrette med sine 47 Følgesvende? Han kunde maaske ved et natligt Angreb bringe en øjeblikkelig Panik til Veje, men at han under denne skulde kunne bane sig Vej til selve Greven og faa ham dræbt, det var dog mere end usandsynligt. Vilde Nils Ebbesøn gøre sig noget Haab om at ramme Tyrannen midt i hans tyske Lejchær, maatte han nødvendigvis bruge List, og endda har han vel yderligere haft Forbindelser blandt de Randers Borgere, om ikke i selve Grevens Hær. Ja, hvor givet det end var, at han og hans Ledsagere satte Livet ind paa deres Gerning, har de dog tillige søgt at holde sig Muligheden aaben til egen Redning; Afkastningen af Broen over Gudenaå omtales ogsaa i den jyske Krønike og er naturligvis et Led i Nils Ebbesøns Plan, selv om Listen i Visen efter Digtningens Skik personificeres i „Svend Trøst“.

Ud fra et Studium af selve Kilderne og Forholdene kan man da, tror jeg, komme til Klarhed over, hvilken af de to Kildegrupper der bedst gengiver Handlingen og dennes virkelige Karakter. Og atter her kan saa Tidsbestemmelsen for Drabet sætte Prikken over i'et. At Greven blev dræbt tætved Midnat, det viser klart, hvor stærkt Dagvisens Skildring fjerner sig fra Virkeligheden, og mærker derved den Kildegruppe, vi ikke skal lide paa. Og at Nils Ebbesøn til at udføre Daaden har valgt den mørkeste Time i den mørkeste Nat, det vidner om, at hele hans Gerning var vel overvejet, og at han vilde udnytte enhver Omstændighed for at kunne naa sit Maal.

Nils Ebbesøns Daad, der endnu i vore Dage kan sætte Sindene i Bevægelse, har naturligvis i Tiden kort efter Grevens Død atter og atter været paa Tale, naar danske Mænd mødtes med Holstenerne. De Danske har paa Forhaand haft hele deres Sympathi paa den Mands Side, som de skyldte saa meget, Holstenerne ganske modsat, og denne Meningskamp har sat sine Mærker paa Opfattelsen af hans Gerning. Dertil kom, at der i selve Handlingen fremtraadte et dobbelt: det var List, der førte den lille Skare Danske op til Grevens Dør, men bagved laa det Heltemod, der bragte dem til at vove sig midt ind i den af Fjender besatte By, og dette Mod kom ogsaa frem i Handling, da man med Vold brød Grevens Dør op; fra nu af veg den stille List Pladsen for den aabne Kamp. Det laa nær, at Nils Ebbesøns Forsvarere især vilde betone det sidste, hans Angribere det andet Moment.

I første Øjeblik traadte Modsætningen ikke ret frem. Den danske Visedigter, der først besang Nils Ebbesøns Daad, er saa jublende over Tyrannens Død, at han synger om Drabet i al dets nøgne Vildhed, ja, han fryder sig netop over sin Landsmands Snildhed og lader Listen bringe Nils Ebbesøn ikke blot til Grevens Dør, men helt ind i hans Sovekammer. Den lybske Krønike betoner ogsaa Listen stærkt, men den klager dog ingenlunde over de Danske, der har dræbt Greven, kun over hans Hær, der har vogtet deres Herre saa slet, og det er ogsaa det Standpunkt, Grev Gerhards egne Sønner staar paa, naar de anklager Otto von Schenkenberg for ikke at være ilet til, da deres Fader raabte om Hjælp.

Inden en Menneskealder er forløbet, har vi derimod Modsætningen klar og skarp. Hos Tyskerne er Listen

blevet det eneste, der er tilbage, hos Danskerne modsat kun den aabne Vold.

I Tyskland gav Henrik af Hereford, der fuldendte sin Verdenskrønike 1356, følgende Skildring af Grevens Død¹⁾: „Grev Gerhard af Holsten omkom paa denne Tid ved en pludselig Død, hemmelig og skændig dræbt i sit Sovekammer. Naar han førte sin Hær nogensteds hen, plejede han at sove med talrig Nattevagt. Men en Dansk, som tidligere havde været hans Kammermester og derfor nøje vidste, hvorledes man skulde komme ind til ham og bort igen, traadte hemmelig ind til ham, mens han sov, værnet af stort Vagthold, slagtede (*mactavit*) den sovende, nøgne og ubevæbnede Mand og flygtede derefter bort lige saa hemmelig som han var kommet.“ Hvor tydelig føler man ikke, at denne Beretning er født blandt Grevens Krigere, der først og fremmest vilde tilbagevise Beskyldningen for, at de slet havde vogtet deres Krigsherre! Modsat betones netop, baade at Greven altid sov vel bevogtet, og at han ogsaa gjorde det hin Nat i Randers. Men Følgen er da, at man ikke har kunnet vedkende sig, at det var en hel Skare Danske, der trængte ind til Greven; Nils Ebbeson er bleven ene tilbage, og han udfører Grevens Drab med snigende Lumskhed²⁾.

¹⁾ Liber de rebus memorabilibus sive Chronicon Henrici de Herfordia, ed. Potthast (1859), S. 257. Denne Kilde er ikke før benyttet i Undersøgelserne om Nils Ebbesøns Gerning; men hvad Henrik fortæller, gik fra ham over til Herman Korner og har gennem denne været kendt i lang Tid. Det har dog nogen Interesse at se, hvorledes denne Fordrejelse fremtræder saa kort Tid efter Tildragelsen. Henrik fortæller aabenbart efter mundtlig Tradition; derfor har han for Gerts Død det fejle Aarstal 1337.

²⁾ Ved en ganske tilsvarende Fordrejelse lader Henrik Nils Ebbe-

Det nøjagtige Modstykke hertil afgives af de danske Beretninger, vi allerede har lært at kende, den jydske Krønike, der mest virker ved sin Tavshed om al List, og Dagvisen, der saa frejdig lader Greven blive dræbt ved højlys Dag. Man kan dertil endnu føje Forfatteren af den sjællandske Aarvog, der undskylder Nils Ebbesøn ved forud at lade Greven undsige ham (herom Jørgensen i Hist. Tidsskrift 6. R. III, 85 Anm.).

Enhver Dansk vil værne om Nils Ebbesøns Minde og forsvare hans Daad. Men lad os forsvare den, som den virkelig var. Lad os afvise de samtidige tyske Fordrejelser, hvorefter Nils bliver en ussel Snigmorder, der dræber Greven uden synderlig Fare for sit eget Liv, men lad os ogsaa afvise de jævaldrende danske Forsøg paa at lade Drabet fremtræde som en aaben Ridderdaad. Nils Ebbesøn var ingen Don Quixote, og han prøvede ikke paa det umulige, ved aaben Kamp at ramme Landets Fjende midt i hans Hær. Han udførte sin Daad, som den ene kunde udføres, efter en vel overlagt Plan, anvendende alle Midler for at naa Maalet. Har han derved syndet mod sin Tids ridderlige Moral, nuvel, Holstenerne har jo faact Bod derfor, da de et halvt Aar efter lod Heltens Lig klæde Stejle og Hjul, og vi Danske kunde vel sige, at dette, at Nils Ebbesøn hin Nat i Randers ikke blot satte Livet ind, men maaske ogsaa et Stykke af sin adelige Ære, det vidner stærkest om, at for ham gik Fædrelandets Frelse forud for alt.

søn ikke falde i aaben Kamp og derefter lægges paa Stejle; han fanges af Gerts Sønner og radbrækkes levende.
